

POROZUMIENIA W SPRAWIE KONTROLI ZBROJEŃ I ROZBROJENIA. NOBEL DLA OPCW

Podobnie jak w latach poprzednich problematyka kontroli zbrojeŃ i rozbrojenia w 2013 r. nie znajdowała się w głównym nurcie procesów i wydarzeń międzynarodowych. Rok ten upłynął pod znakiem realizacji zobowiązań wynikających z obowiązujących reŃimów międzynarodowych w tej dziedzinie – w skali globalnej, regionalnej i bilateralnej (głównie w relacjach USA–Rosja). Najistotniejsze dla reŃimów kontroli zbrojeŃ i rozbrojenia wydarzenia odnotowano w drugiej połowie tego roku. 3 czerwca w siedzibie ONZ w Nowym Jorku do podpisu wyłożony został Traktat o handlu bronią, który po wejściu w życie powiększy liczbę reŃimów międzynarodowych o charakterze globalnym. Przystąpienie Syrii do konwencji w sprawie likwidacji broni chemicznej (CWC) i jej zgoda na „rozbrojenie chemiczne” może zwiastować wyraźne wzmocnienie tego reŃimu. DuŃa w tym zasługa OPCW, której dokonania w dziele realizacji konwencji uhonorowane zostały Pokojową Nagrodą Nobla za 2013 rok. Z kolei podpisanie tymczasowego porozumienia P5+1 z Iranem w sprawie programu jądrowego tego państwa jest pozytywnym impulsem dla reŃimu NPT.

PoniŃsze rozwaŃania dotyczå wymienionych wyŃzej reŃimów i zwiåzanych z nimi procesów i wydarzeŃ, to one bowiem w ocenie autora były w 2013 r. najbardziej znaczące dla problematyki kontroli zbrojeŃ i rozbrojenia.

TRZECI ROK REALIZACJI NOWEGO START

5 lutego 2013 r. rozpoczął się trzeci rok obowiązywania amerykańsko-rosyjskiego układu w sprawie środków dalszej redukcji i ograniczeŃ strategicznych zbrojeŃ ofensywnych, zwanego powszechnie „nowym START” (New START), podpisanego 8 kwietnia 2010 roku w Pradze, który wszedł w życie 5 lutego 2011 roku¹. Podobnie jak w dwóch poprzednich latach zobowiązania obu stron wykonywane były zgodnie z postanowieniami².

¹ Szerzej na temat postanowieŃ układu zob. M. Tabor, „Porozumienia w sprawie kontroli zbrojeŃ i rozbrojenia”, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 156–157.

² *Adherence to and Compliance with Arms Control and Disarmament Agreements, and Commitments, July 2013, Prepared by the U.S. Department of State*, http://dtirp.dtra.mil/pdfs/TIC_TTFS_CompReport2013.pdf.

W 2013 r. odbyły się w Genewie rutynowo (postanowienia par. 2 części VII protokołu do układu) dwie sesje Dwustronnej Komisji Konsultacyjnej (Bilateral Consultative Commission), pierwsza (piąta z kolei) w dniu 19 lutego, druga (szósta z kolei) w dniach 11–21 listopada.

Według oficjalnych, jak zwykle bardzo lakonicznych komunikatów, jednodniowa sesja lutowa zaowocowała uzgodnieniami w sprawie liczby lotów ICBM i SLBM, które każda ze stron miała wykonać w 2013 r. i co do których wymagana jest wymiana informacji telemetrycznej³. Z kolei dziesięciodniowa sesja listopadowa, zgodnie z komunikatem, dotyczyła „kontynuowania dyskusji nad praktycznymi kwestiami związanymi z realizacją układu”⁴.

Nowy START zezwala na coroczne przeprowadzanie do osiemnastu inspekcji na miejscu, w tym do dziesięciu tzw. pierwszego typu (*type one*) w odniesieniu do lokalizacji znajdujących się w stadium operacyjnym (tzw. aktywnych) i nieoperacyjnym (tzw. nieaktywnych) systemów strategicznych objętych traktatem, i do ośmiu inspekcji tzw. drugiego typu (*type two*) kierowanych jedynie do lokalizacji nieoperacyjnych systemów strategicznych. W okresie 5 lutego 2013 r. – 4 lutego 2014 r. USA i Rosja w pełni wykorzystały przysługujący im limit inspekcji. Czyniły tak również w dwóch poprzednich rocznych okresach, co oznacza, że w trzyleciu: 5 lutego 2011 – 4 lutego 2014 r. każde z państw przeprowadziło po 54 inspekcje; w sumie było ich zatem 108⁵.

Jednym z podstawowych warunków prawidłowej realizacji nowego START jest obowiązek wzajemnej wymiany różnego rodzaju informacji przewidzianych układem. Dokonywana jest ona przede wszystkim za pośrednictwem Centrów Zmniejszania Ryzyka Nuklearnego (Nuclear Risk Reduction Centers) USA i Rosji, które obchodziły 15 września 2012 r. 25. rocznicę ich ustanowienia. 7 października 2013 r. amerykański sekretarz stanu John Kerry i rosyjski minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow podpisali porozumienie w sprawie technicznej modyfikacji systemów przekazywania informacji przez oba centra, które „obsługują” realizację nie tylko nowego START, lecz także innych reżimów dwu- i wielostronnych z zakresu kontroli zbrojeń i rozbrojenia⁶. W trzyletnim okresie dokonano łącznie prawie 5800 notyfikacji; w pierwszym i drugim roku obowiązywania układu dokonano podobnej ich liczby – po około 1800, natomiast w trzecim znacznie więcej – około 2200⁷.

Nowy START wprowadził obowiązek przekazywania drugiej stronie aktualnych danych ilościowych i jakościowych dotyczących systemów uzbrojenia strategicz-

³ *Fifth Session of the Bilateral Consultative Commission Under the New START Treaty*, Media Note Office of the Spokesperson, Washington, DC, February 19, 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/02/204904.htm>.

⁴ *The Sixth Session of the Bilateral Consultative Commission under the New START Treaty*, <http://geneva.usmission.gov/2013/11/21/the-sixth-session-of-the-bilateral-consultative-commission-under-the-new-start-treaty/>.

⁵ *New START Treaty Inspection Activities*, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/c52405.htm>.

⁶ T. Farnsworth, „U.S., Russia sign new hotline pact”, *Arms Control Today*, listopad 2013, <https://www.armscontrol.org/print/6031>.

⁷ *New START*, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/index.htm>.

nego objętych układem. Informacje tego typu muszą być dostarczane co pół roku. W minionym trzyleciu obowiązek ten spełniano sześciokrotnie. W 2013 r. USA i Rosja poinformowały się wzajemnie o stanie potencjałów strategicznych na dzień 1 marca⁸ i 1 września⁹ tegoż roku. W ciągu roku – od 1 września 2012 r. do 1 września 2013 r. – USA zwiększyły (!!!) o trzy liczbę tzw. aktywnych (znajdujących się w stadium operacyjnym) środków przenoszenia głowic strategicznych (trzy elementy tzw. triady strategicznej: ICBMs, SLBMs, bombowce strategiczne) z 806 do 809 sztuk, natomiast Rosja dokonała ich redukcji o 18 sztuk, z 491 do 473. W przypadku „aktywnych” i „nieaktywnych” (niebędących w stadium operacyjnym) środków przenoszenia razem wziętych USA zmniejszyły ich liczbę o 19 sztuk, z 1034 do 1015, natomiast Rosja zwiększyła (!!!) ów arsenał o 10 sztuk, z 884 do 894. Z kolei liczba głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach ich przenoszenia w obu państwach została zmniejszona; USA „pozbyły” się 84 głowic – z 1722 do 1688, natomiast Rosja – 99, z 1499 do 1400.

Najbardziej rzucającym się w oczy aspektem tego procesu jest fakt, że w 2013 r. Rosja dysponowała (po raz pierwszy) mniejszą (1400), niż przewiduje układ (1550) liczbą głowic strategicznych i (po raz drugi) znacznie mniejszą (473) od postanowień układu (700) liczbą „aktywnych” środków ich przenoszenia. W obu przypadkach strategiczny potencjał USA przewyższał limity wyznaczone przez nowy START – odpowiednio: 1688 i 809.

W ciągu ponad 3,5 roku od czasu wejścia nowego START w życie do 1 września 2013 r. – USA zmniejszyły liczbę „aktywnych” środków przenoszenia wchodzących w skład tzw. triady strategicznej o 73 sztuki, z 882 do 809 (około 8%), natomiast Rosja o 48 sztuk, z 521 do 473 (około 9%). Biorąc pod uwagę dane dotyczące „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia razem wziętych, odnotowujemy ich redukcję po stronie USA o 109 sztuk, z 1124 do 1015 (około 10%), ale wzrost o 29 sztuk po stronie Rosji – z 865 do 894 (około 3%). Redukcje po obu stronach dotyczyły głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach ich przenoszenia. USA zmniejszyły ich stan o 112 sztuk, z 1800 do 1688 (około 6%), natomiast Rosja o 137 sztuk – z 1537 do 1400 (około 9%).

Ocena dotychczasowego przebiegu procesu realizacji zobowiązań redukcyjnych nie jest łatwa i jednoznaczna¹⁰. Dokonując jej, musimy pamiętać, że oba państwa nie przebyły jeszcze „połowy drogi” w realizacji celu, jakim jest uzyskanie do 5 lutego 2018 r., a więc w ciągu siedmiu lat od wejścia w życie układu, pułapów redukcyjnych, które wynoszą: 700 sztuk „aktywnych” środków przenoszenia, 800 „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia oraz 1550 głowic na „aktywnych” środkach przenoszenia. Co więcej, każde z nich posiada swobodę w komponowa-

⁸ *New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms*, Bureau of Arms Control, Verification and Compliance Fact Sheet, 3 kwietnia 2013 r., <http://www.state.gov/t/avc/rls/207020.htm>.

⁹ *New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms*, Bureau of Arms Control, Verification and Compliance Fact Sheet, 1 stycznia 2014 r., <http://dtirp.dtra.mil/TIC/treatyinfo/start.aspx>.

¹⁰ Szerzej: A.F. Woolf, *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, s. 26–27, Congressional Research Service R41219, 8 stycznia 2014 r., <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R41219.pdf>.

Tabela 1
Zestawienie amerykańskich i rosyjskich strategicznych sił jądrowych objętych nowym START

Kategorie	USA	Ros-ja	USA	Ros-ja	USA	Ros-ja	USA	Ros-ja	USA	Ros-ja	USA	Ros-ja
	5 II 2011		1 IX 2011		1 III 2012		1 IX 2012		1 III 2013		1 IX 2013	
„Aktywne” (będące w stadium operacyjnym) ICBM, SLBM, ciężkie bombowce	882	521	882	516	812	494	806	491	792	492	809	473
Główce na „aktywnych” ICBM, SLBM, ciężkich bombowcach	1800	1537	1790	1566	1737	1492	1722	1499	1654	1480	1688	1400
„Aktywne” i „nieaktywne” (niebędące w stadium operacyjnym) ICBM, SLBM, ciężkie bombowce	1124	865	1043	871	1040	881	1034	884	1028	900	1015	894

Źródło: na podstawie odbywającej się co pół roku oficjalnej wymiany danych: www.state.gov/t/avc/new-start/c39906.htm.

niu składu triady strategicznej i nie jest związane żadnymi zobowiązaniami „ etapowymi”. Mają one również prawo do modernizacji potencjałów strategicznych¹¹.

Z przedstawionych danych wynika, że zapoczątkowany w 2011 r. proces redukcji arsenałów strategicznych był realizowany, aczkolwiek w sposób zróżnicowany w odniesieniu do poszczególnych komponentów podlegających redukcji, a jego dynamika była dotychczas niewielka. Istniejąca asymetria ilościowa na korzyść USA, która występowała w chwili wejścia w życie układu, utrzymuje się nadal, chociaż na niższym poziomie ilościowym. 1 września 2013 r. USA posiadały o 336 sztuk „aktywnych” środków przenoszenia więcej niż Rosja (o około 40%), o 121 sztuk więcej środków „aktywnych” i „nieaktywnych” (około 12%) i więcej o 288 sztuk głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach przenoszenia. Od zapoczątkowania procesu redukcji USA posiadają w każdym z trzech komponentów stałą „nadwyżkę” ilościową w porównaniu z pałapami traktatowymi. We wrześniu 2013 r. obejmowała ona 109 sztuk „aktywnych” środków przenoszenia, 215 sztuk środków „aktywnych” i „nieaktywnych” oraz 138 sztuk głowic umieszczonych na „aktywnych”

¹¹ Zob. np. A.F. Woolf, *U.S. Strategic Nuclear Forces: Background, Developments, and Issues*, Congressional Research Service, RL33640, 22 października 2013 r., <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33640.pdf>.

środkach przenoszenia. W momencie podjęcia obowiązku realizacji nowego START poziom ilościowy dwóch komponentów potencjału strategicznego Rosji był niższy od uzgodnień traktatowych. Rosja dysponowała bowiem mniejszym o 179 sztuk zasobem „aktywnych” środków przenoszenia i mniejszym o 13 sztuk zasobem głowic strategicznych niż państwa przyjęte w układzie. We wrześniu 2013 r. różnica ilościowa stała się jeszcze większa. W dziedzinie „aktywnych” środków przenoszenia Rosja posiadała o 227 sztuk mniej od „dozwolonego” układem poziomym „aktywnych” środków przenoszenia i o 150 sztuk mniej głowic strategicznych umieszczonych na tych środkach. Natomiast liczebność rosyjskich „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia była wyższa od przyjętej w układzie. W lutym 2011 r. przewyższała ona ten paup o 65 sztuk, natomiast we wrześniu 2013 r. o 94 sztuki.

W 2012 r. kończącym pierwszą kadencję prezydencką Baracka Obamy w USA w kręgach politycznych, eksperckich i prasowych spekulowano na temat kolejnych kroków na drodze ograniczania zbrojeń jądrowych obu państw, tym bardziej że kilkakrotnie w tej kadencji prezydent je zapowiadał¹². Podobnie było w 2013 r. rozpoczynającym drugą kadencję.

Kilkanaście dni po oficjalnym zaprzysiężeniu w orędziu o stanie państwa wygłoszonym przed Kongresem 12 lutego 2013 r. prezydent jedynie w krótkim zdaniu wspomniał, że „będziemy angażować Rosję do szukania dalszych redukcji naszych arsenałów jądrowych”¹³; uwaga ta potraktowana została nie tylko jako potwierdzenie amerykańskiego zaangażowania w tej dziedzinie¹⁴, lecz także przypominała o licznych trudnościach z tym związanych¹⁵.

Największy „ciężar gatunkowy” miało w 2013 r. przemówienie Obamy wygłoszone przed Bramą Brandenburską w Berlinie 19 czerwca, zawierające obszerny fragment dotyczący kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Można go uznać za program działania amerykańskiej administracji w tej dziedzinie na drugą kadencję¹⁶.

¹² Np. po ceremonii podpisania nowego START 8 kwietnia 2010 r. w Pradze Obama oświadczył, że „układ ten będzie odskocznią dla dalszych cięć. Wychodząc w przyszłość, mamy nadzieję kontynuować dyskusje z Rosją w sprawie redukcji zbrojeń zarówno strategicznych, jak i taktycznych, w tym również »nieaktywnej« broni”. *Remarks by President Obama and President Medvedev of Russia at New START Treaty Signing Ceremony and Press Conference, Prague, Czech Republic, April 08, 2010*, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-obama-and-president-medvedev-russia-new-start-treaty-signing-cere>.

¹³ *Remarks by the President in the State of the Union Address, U.S. Capitol, Washington, D.C., February 12, 2013*, The White House Office of the Press Secretary, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/02/12/remarks-president-state-union-address>.

¹⁴ Zob. np. T.Z. Collina, „Obama calls for deeper nuclear cuts”, *Arms Control Today*, marzec 2013, https://www.armscontrol.org/act/2013_03/Obama-Calls-for-Deeper-Nuclear-Cuts.

¹⁵ Zob. np. artykuł redakcyjny w *Arms Control Today*, marzec 2013: „Threats to block Russian–U.S. nuclear cuts are ill-founded”, <https://www.armscontrol.org/issuebriefs/Threats-to-Block-Russian-US-Nuclear-Cuts-Are-Ill-Founded>.

¹⁶ Por. np.: J. Morley, D.G. Kimball, „Obama calls for deeper nuclear cuts”, *Arms Control Today*, lipiec–sierpień 2013, https://www.armscontrol.org/act/2013_0708/Obama-Calls-for-Deeper-Nuclear-Cuts. Programem takim w pierwszej kadencji było słynne przemówienie Obamy wygłoszone 5 kwietnia 2009 r. w Pradze: *Remarks by President Barack Obama Hradcany Square, Prague, Czech Republic*, The White House, Office of the Press Secretary, www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-delivered.

Formułując „filozoficzną” uwagę, że pokój i sprawiedliwość wyrażają się w dążeniu do bezpieczeństwa w świecie wolnym od broni jądrowej, prezydent zapewnił, że wzmocni wysiłki na rzecz nieprolifracji broni jądrowej w świecie. Realizację nowego START uznał wprawdzie za „drogę” prowadzącą do obniżenia amerykańskich i rosyjskich strategicznych arsenałów jądrowych do poziomu z lat 50. XX wieku, ale przyznał, że jest więcej do zrobienia. Oświadczył w tym kontekście, że „po dokonaniu kompleksowego przeglądu” ma przekonanie, iż bezpieczeństwo Ameryki i jej sojuszników oraz silne i wiarygodne odstraszenie jądrowe może zapewnić jedynie dokonanie dalszych redukcji „aktywnych” strategicznych zbrojeń jądrowych. Prezydent zaproponował Rosji „wynegocjowaną”¹⁷ redukcję o jedną trzecią, co oznaczałoby uzyskanie poziomu 1000–1100 środków przenoszenia (1550 – pułap nowego START)¹⁸. Równocześnie z realizacją tego zamierzenia, przy współpracy z sojusznikami z NATO, USA będą dążyć do „poszukiwania śmiałych (*bold*) redukcji amerykańskiej i rosyjskiej taktycznej broni jądrowej rozmieszczonej w Europie”. Powiązał je (dość nieoczekiwanie) z zamiarem stworzenia nowych ram międzynarodowych dla współpracy „pokojoych” państw atomowych oraz „odrzczenia” dążeń Korei Północnej i Iranu do wykorzystywania energii jądrowej w celach militarnych. Prezydent Obama poinformował, że w 2016 r. USA będą gospodarzem czwartego „szczytu nuklearnego”¹⁹, a jego administracja będzie kontynuować wysiłki na rzecz ratyfikacji przez USA układu o całkowitym zakazie prób jądrowych²⁰. Wezwał wszystkie państwa do „rozpoczęcia negocjacji w sprawie układu o wstrzymaniu produkcji materiałów rozszczepialnych dla broni jądrowej”²¹.

Ubiegłoroczna amerykańska oferta odnosząca się do zbrojeń jądrowych traktowana była przez Rosję co najmniej chłodno. Nie odrzucając wprost propozycji dalszej redukcji zbrojeń strategicznych o jedną trzecią, trzy dni po berlińskim przemówieniu Obamy, 22 czerwca, minister spraw zagranicznych Rosji Ławrow stwierdził²², że następne układy dotyczące redukcji zbrojeń strategicznych będą musiały być ne-

¹⁷ Termin ten oznacza, że administracja Obamy preferować będzie zawarcie w tym celu nowego układu prawnie wiążącego, a nie kroki jednostronne o znaczeniu politycznym. W tej kwestii wśród ekspertów zdania są podzielone. Zob. szerzej: A.F. Woolf, *Next Steps in Nuclear Arms Control with Russia: Issues for Congress*, Congressional Research Service, R43037, 6 stycznia 2014 r., <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43037.pdf>.

¹⁸ Według szacunków specjalistów, realizacja tej propozycji oznaczać może dla USA oszczędności rzędu 58 mld USD w ciągu dziesięciu lat. Zob. *Nuclear Weapons Budget, Options for Reducing U.S. Nuclear Weapons Spending, 2013–2022 Fact Sheet*, 18 marca 2013 r., Arms Control Association, https://www.armscontrol.org/files/FactSheet_Nukes_03_2013.pdf.

¹⁹ Trzecie spotkanie tego typu odbędzie się w Hadze (Holandia) w marcu 2014 r. O rezultatach poprzednich szczytów (Waszyngton – 2010 r., Seul – 2012 r.) zob. D. Kim, „How to sustain nuclear security”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2014, http://www.armscontrol.org/act/2014_01-02/How-to-Sustain-Nuclear-Security; M. Cann, K. Davenport, S. Williams, *The Nuclear Security Summit: Progress Report*, An Arms Control Association and Partnership for Global Security Report, lipiec 2013, http://www.armscontrol.org/files/Nuclear_Security_Summit_Report_2013.pdf.

²⁰ Senat odmówił ratyfikacji tego układu w 1999 r.

²¹ Podjęcie rokowań w tej sprawie od wielu lat blokowane jest przez Pakistan na forum Konferencji Rozbrojeniowej.

²² *Nuclear Arms Reduction Deals to Become Multilateral – Lavrov*, <http://en.ria.ru/world/20130622/181811968/Nuclear-Arms-Reduction-Deals-to-Become-Multilateral--Lavrov.html>.

gocjowane w formule wielostronnej – obejmującej wszystkie państwa atomowe: zarówno te „legalne”, jak i „nielegalne” w rozumieniu NPT, ignorując fakt, że ich potencjały nuklearne są wielokrotnie niższe niż rosyjski i amerykański. Powtórzył również podtrzymywane od lat stanowisko, że zgoda Rosji na kolejne redukcje zależy będzie od stopnia realizacji amerykańskich planów budowy systemów antyrakietowych w Europie²³.

Pomimo wyrażonej w przemówieniu berlińskim chęci podjęcia z Rosją rozmów w sprawie taktycznej broni jądrowej rozmieszczonej w Europie²⁴ w 2013 r. trwał nadal impas w tej sprawie. Co więcej, był on większy niż w latach poprzednich. Świadczy o tym chociażby fakt, że problem ten nie znalazł się ani w porządku dziennym Rady Północnoatlantycznej obradującej w Brukseli na szczepku ministrów spraw zagranicznych w dniach 3–4 grudnia 2013 r.²⁵, ani w porządku dziennym Rady NATO–Rosja w dniu 4 grudnia²⁶.

Wewnętrzna debata w ramach NATO w tej sprawie toczyła się na niższym szczeblu – na forum utworzonego w lutym 2013 r. przez Radę Północnoatlantyczną Specjalnego Komitetu Doradczego i Konsultacyjnego do spraw Kontroli Zbrojeń, Rozbrojenia i Nieprolifracji (Special Advisory and Consultation Committee on Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation)²⁷. Dotyczyła ona jednak nie „meritum sprawy”, lecz jedynie uzgodnienia zestawu środków budowy zaufania i przejrzystości, których stosowanie przez NATO i Rosję miałyby dopiero stworzyć sprzyjające warunki do podjęcia „właściwych” rokowań dotyczących redukcji samych zbrojeń taktycznych. Początkowo komitet rozważał utworzenie pakietu kilkunastu takich środków, lecz w wyniku wymiany poglądów w połowie 2013 r. zawęził go do pięciu środków: wspólne seminaria, wspólne deklaracje dotyczące polityki jądrowej, wymiana informacji, wspólne wizyty w miejscach rozmieszczenia taktycznej broni jądrowej, współpraca mająca na celu zapobieganie przypadkom i incydentom w tej dziedzinie²⁸. Jak wskazują eksperci²⁹, rozważana lista środków jest znacząco skromniejsza od tej, którą proponowały Polska, Norwegia, RFN i Holandia

²³ A.F. Woolf, *The New START Treaty...*, op. cit., s. 30–31.

²⁴ USA posiadają około 150–200 sztuk tej broni rozmieszczonej w RFN, we Włoszech, w Belgii, Holandii i Turcji, natomiast stan rosyjskiego potencjału operacyjnego szacowany jest na ponad 2000 sztuk, nie licząc środków „nieaktywnych”. Szerzej na ten temat: A.F. Woolf, *Nonstrategic Nuclear Weapons*, Congressional Research Service, 3 stycznia 2014 r., <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL32572.pdf>. 19 grudnia 2013 r. prezydent Władimir Putin zaprzeczył pojawiającym się co jakiś czas doniesieniom prasowym, że Rosja rozmieściła w obwodzie kaliningradzkim rakiety taktyczne typu Iskander. Zob. „Don't provoke anyone”: Putin says Iskander missiles not yet deployed near NATO borders”, *RT*, 19 grudnia 2013 r., <http://rt.com/news/putin-iskander-abm-deployment-489/>.

²⁵ *Foreign ministerial meetings, Brussels, 3–4 December 2013*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_104939.htm.

²⁶ *NATO–Russia Council approves ambitious cooperation plan for 2014*, www.nato.int/cps/en/natolive/news_105502.htm.

²⁷ Zob. O. Meier, „NATO agrees on new arms control body”, *Arms Control Now*, 26 lutego 2013 r., <http://armscontrolnow.org/2013/02/26/nato-agrees-on-new-arms-control-body>.

²⁸ O. Meier, S. Lunn, „Trapped: NATO, Russia, and the problem of tactical nuclear weapons”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2014, https://www.armscontrol.org/act/2014_01-02/Trapped-NATO-Russia-and-the-Problem-of-Tactical-Nuclear-Weapons.

²⁹ Ibidem.

dwa lata wcześniej – w kwietniu 2011 r.³⁰ Komitet kontynuuje dyskusję nad konkretyzacją tych środków.

REŻIM CWC POD WPLYWEM WYDARZEŃ W SYRII I POKOJOWEJ NAGRODY NOBLA DLA OPCW

Z dwóch powodów w 2013 r. w sferze kontroli zbrojeń i rozbrojenia pierwszoplanowe znaczenie zyskała problematyka broni chemicznej. Pierwszy z nich związany jest przede wszystkim z Syrią – stosowaniem w wojnie domowej tej broni i naciskami społeczności międzynarodowej, których efektem było przystąpienie tego państwa do Konwencji o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów (CWC) i jego zgoda na likwidację posiadanego potencjału tej broni. Drugi powód ma raczej charakter prestiżowy i symboliczny. Jest nim przyznanie 11 października 2013 r. przez norweski Komitet Noblowski Pokojowej Nagrody Nobla Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej (OPCW), której podstawowym zadaniem jest nadzorowanie realizacji konwencji. Nagrodę przyznano przede wszystkim za „wysiłki na rzecz eliminacji broni chemicznej w świecie”, w tym za zaangażowanie się organizacji w proces likwidacji syryjskiej broni chemicznej³¹. Decyzja Komitetu spotkała się z wielkim uznaniem wielu polityków i organizacji międzynarodowych w świecie.

Trwająca od początku 2011 r. wojna domowa w Syrii przykuwała uwagę świata między innymi dlatego, że toczy się w państwie posiadającym arsenały broni chemicznej i powszechnie były obawy, że może ona zostać użyta. Dramatyzmu sytuacji dodawał fakt, że Syria znajdowała się poza reżimem CWC i z tego powodu OPCW nie mogła podjąć wobec niej żadnych efektywnych działań, nie dysponowała bowiem prawnymi instrumentami oddziaływania na ten kraj. Niemoc wobec sytuacji w Syrii okazywała również ONZ – ze względu na ciągły sprzeciw Rosji i Chin Rada Bezpieczeństwa nie mogła przyjąć żadnej rezolucji wymierzonej w reżim al-Asada.

Chociaż realizowała programy budowy broni chemicznej już od połowy lat 70. XX wieku³², Syria przyznała się do tego oficjalnie dopiero w lipcu 2012 r., przy czym próbując rozwiać narastające obawy świata, ustami rzecznika ministra spraw zagranicznych zapewniała, że broń ta (jak również broń biologiczna) nigdy nie zostanie użyta w trwającym kryzysie wewnętrznym, niezależnie od tego, jaki będzie on miał przebieg, nie informując o jej potencjale i składzie³³. Obawy te były jednak uzasad-

³⁰ *Non-Paper Submitted by Poland, Norway, Germany, and the Netherlands on Increasing Transparency and Confidence With Regard to Tactical Nuclear Weapons in Europe*, 14 kwietnia 2011 r., <http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nato-nonpaper041411.pdf>.

³¹ *The Nobel Peace Prize for 2013, Oslo, 11 October 2013*, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2013/press.html; „Pokojowy Nobel 2013 dla Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej”, 11 października 2013 r., cały tekst: http://wyborcza.pl/1,75477,14759986,Pokojowy_Nobel_2013_dla_Organizacji_ds_Zakazu_Broni.html#ixzz2tCMWPC86.

³² Szerzej na ten temat: M.B.D. Nikitin (coordinator), P.K. Kerr, A. Feickert, *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress*, Congressional Research Service, R42848, 30 września 2013 r., <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R42848.pdf>.

³³ *Ibidem*, s. 8–9.

nione, pomimo iż państwa zachodnie niedwuznacznie sugerowały, że gdyby doszło do użycia broni chemicznej, nie wykluczają interwencji zbrojnej; np. 20 sierpnia 2012 r. prezydent Obama użył po raz pierwszy słynnej już metafory, określając to przekroczeniem „czerwonej linii”³⁴.

Po raz pierwszy w tym konflikcie do użycia broni chemicznej doszło 23 grudnia 2012 r. w mieście Homs. Prawdopodobnie zginęło siedem osób. Kolejne incydenty z użyciem broni chemicznej zanotowano 19 marca 2013 r. w okolicach Aleppo i na przedmieściu Damaszku. Zginęło około 25 osób, reżim al-Asada zaś oskarżył o ten akt siły opozycji. Dwa dni później sekretarz generalny ONZ poinformował, że przedstawiciele Organizacji przy współpracy z WHO i OPCW przeprowadzą dochodzenie w sprawie tych trzech incydentów, ale inicjatywę torpedowały syryjskie władze, z kolei USA i inne państwa zapowiadały, że będą zmierzać do uzyskania „silnych dowodów” w tej sprawie. Odnotowywano jednak kolejne incydenty z użyciem broni chemicznej. W czerwcu przedstawiony przez ONZ raport wskazywał na czterokrotne takie przypadki w marcu i kwietniu, ale eksperci nie byli w stanie jednoznacznie stwierdzić, jakiego rodzaju broni użyto i która z walczących stron tego dokonała. Z kolei 13 czerwca Biały Dom zakomunikował, że amerykańskie służby wywiadowcze są w wysokim stopniu pewne, iż za ataki odpowiada reżim. 18 sierpnia do Syrii udała się grupa ekspertów ONZ w celu zbadania zarzutów dotyczących stosowania broni chemicznej.

Przełomowe znaczenie dla dalszego rozwoju sytuacji miały wydarzenia z 21 sierpnia 2013 r.³⁵ W wyniku użycia najprawdopodobniej przez siły al-Asada broni chemicznej przeciwko rebeliantom na przedmieściu Damaszku (Ghouta) zginęło ponad 1400 osób, których większość stanowiły osoby cywilne. Tego dnia w trybie pilnym obradowała Rada Bezpieczeństwa ONZ. Incydent spotkał się z szerokim potępieniem w świecie. Cztery dni po ataku rząd syryjski zgodził się na jego zbadanie przez przebywającą w tym kraju od ponad tygodnia misję ONZ. Jej raport, upubliczniony 16 września, stwierdzał, że w Ghouta użyto gazu sarinu, jednak sprawcy nie zostali wskazani³⁶. USA, Francja i Wielka Brytania za sprawców ataku uznały władze syryjskie.

Nie czekając na wyniki prac misji ONZ, USA podjęły przygotowania do militarnej interwencji w Syrii, nawet bez mandatu ze strony Rady Bezpieczeństwa ONZ. Gotowość przyłączenia się do niej wyraziło kilka państw, w tym Francja, Wielka Brytania, Turcja, Izrael, Australia, Arabia Saudyjska, a kilkanaście innych chciało

³⁴ „Barack Obama ‘red line’ warning over chemical weapons in Syria”, *The Telegraph* z 20 sierpnia 2012 r., <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9488314/Barack-Obama-red-line-warning-over-chemical-weapons-in-Syria.html>. Kalendarium wydarzeń za lata 2012–2013 zob. *Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012–2013*, Arms Control Association, <http://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity>.

³⁵ M.B.D. Nikitin (coordinator), P.K. Kerr, A. Feickert, *Syria’s Chemical Weapons: Issues for Congress*, op. cit., s. 15–16.

³⁶ *United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic, Report on the Alleged Use of Chemical Weapons in the Ghouta Area of Damascus, on 21 August 2013, Note by the Secretary-General*, http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/Secretary_General_Report_of_CW_Investigation.pdf.

ją poprzeć. Rosja i Chiny ostro sprzeciwiły się ewentualnej interwencji, ONZ więc nadal pozostawała bezradna.

Odwlekając ostateczną decyzję w sprawie interwencji, 31 sierpnia prezydent USA zaangażował w jej podjęcie Senat, który miał o tym zadecydować 9 września. Rekomendacja Komisji Spraw Zagranicznych Senatu przyjęta 4 września była pozytywna – USA miały przeprowadzić ograniczoną interwencję w Syrii, jednak bez udziału sił lądowych; czas interwencji nie mógł przekraczać 90 dni.

Tymczasem w kularowych rozmowach prowadzonych przez prezydentów USA i Rosji w czasie szczytu G20 w Petersburgu w dniach 5–6 września 2013 r. Władimir Putin za alternatywę interwencji uznał objęcie międzynarodową kontrolą syryjskiego arsenału chemicznego. Rosja przedstawiła 9 września swoją propozycję władzom w Damaszku, które ją przyjęły. W tej sytuacji głosowanie w Senacie nad rezolucją upoważniającą Baracka Obamę do interwencji odroczone. 12 września prezydent Syrii zaprezentował plan wykonania rosyjskiej inicjatywy, pod warunkiem rezygnacji przez USA z interwencji. Najbardziej spektakularnym jego elementem była zgoda Syrii na przystąpienie do CWC i na likwidację broni chemicznej. Syria stała się sygnatariuszem konwencji 14 września, a 14 października 2013 r. zaczęła ona obowiązywać wobec tego kraju.

Konkretyzacja rosyjskiej inicjatywy w sprawie Syrii stała się przedmiotem rozmów sekretarza stanu USA Johna Kerry'ego i ministra spraw zagranicznych Rosji Siergieja Ławrowa przeprowadzonych w dniach 12–14 września w Genewie. Ich efektem było przyjęcie porozumienia w sprawie syryjskiej broni chemicznej³⁷. Zawiera ono szczegółowy plan identyfikacji ilościowej i rodzajowej syryjskiego potencjału oraz jego kontroli i likwidacji. Zobowiązano Syrię do przedstawienia „w ciągu tygodnia” pełnej informacji na temat posiadanego arsenału tej broni (ilość, typy, lokalizacja miejsc produkcji i składowania, infrastruktura badawcza itp.) i zapewnienia inspektorom OPCW i ONZ pełnego do niego dostępu. Proces likwidacji tego arsenału ma się zakończyć do połowy 2014 r. Uzgodniony plan rosyjsko-amerykański miał uzyskać konkretyzację w formie odpowiednich decyzji Rady Wykonawczej OPCW wzmocnionych rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ. Rezolucja taka powinna zapewnić skuteczną realizację w Syrii decyzji OPCW i przewidywać, że w przypadku jej łamania, w tym dokonywania nielegalnego transferu lub użycia przez którąkolwiek ze stron w Syrii broni jądrowej, Rada Bezpieczeństwa powinna skorzystać z odpowiednich środków przewidzianych w rozdziale VII Karty NZ.

Zgodnie z planem, 20 września 2013 r. Syria przekazała OPCW deklarację w sprawie jej arsenału broni chemicznej wielkości około 1300 ton, w tym około 700 ton środków szczególnie niebezpiecznych³⁸. 27 września Rada Wykonawcza organizacji podjęła decyzję sankcjonującą porozumienie rosyjsko-amerykańskie i nada-

³⁷ *Syrian Chemical Weapons, Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons, Media Note, Office of the Spokesperson*, Washington, DC, 14 września 2013 r., <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214247.htm>.

³⁸ Dane za: D. Horner, „Removal of chemicals from Syria begins”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2014, https://www.armscontrol.org/act/2014_01-02/Removal-of-Chemicals-From-Syria-Begins.

ła mu walor „operacyjny” – czasowy i przedmiotowy³⁹. Tego samego dnia Rada Bezpieczeństwa jednogłośnie przyjęła rezolucję nr 2118⁴⁰ potwierdzającą decyzję OPCW. Wprawdzie rezolucja przewiduje możliwość użycia siły, w razie gdyby Syria nie zastosowała się do jej postanowień, ale nie stanowi jej prawnej autoryzacji – nie odwołuje się do rozdziału VII Karty NZ. Jej głównym zadaniem jest natomiast wyeliminowanie możliwości użycia w Syrii broni chemicznej w przyszłości⁴¹.

1 października 2013 r. do Syrii udał się pierwszy wspólny zespół inspektorów OPCW i ONZ w celu nadzoru nad wykonywaniem decyzji tych organizacji. Inspektorzy poinformowali, że proces likwidacji broni chemicznej rozpoczął się 6 października, a 27 października rząd syryjski przekazał OPCW kolejny dokument zawierający bardziej szczegółowy harmonogram „pełnej i poddającej się weryfikacji destrukcji” broni chemicznej oraz infrastruktury do jej badań i produkcji. W oparciu o ten dokument Rada Wykonawcza OPCW przyjęła 15 listopada decyzję w sprawie wyznaczenia szczegółowych terminów likwidacji poszczególnych elementów potencjału chemicznego Syrii. Przewidywała ona, że najbardziej niebezpieczne materiały chemiczne zostaną wywiezione z Syrii drogą morską do 31 grudnia 2013 r. i zniszczone⁴², a pozostałe do 5 lutego 2014 r.⁴³ Potwierdzała, że cały proces likwidacji powinien zostać zakończony do 30 czerwca 2014 r., a w odniesieniu do niektórych komponentów przed 15 marca 2014 r.⁴⁴ 31 października 2013 roku Syria poinformowała o zgodnym z planem zniszczeniu całej infrastruktury służącej do produkcji broni chemicznej⁴⁵.

Według danych OPCW⁴⁶ do końca 2013 r. pod nadzorem inspektorów organizacji⁴⁷ zniszczono prawie 81% środków chemicznych państw stron CWC (pod koniec 2012 r. – 78%) – tj. ponad 58,5 tys. ton (w 2012 r. – 55,5 tys. ton) z zadeklarowanych 77,5 tys. ton. Zniszczone środki znajdowały się w prawie 5 mln sztuk amunicji i kontenerów z ponad 8,6 mln sztuk zadeklarowanych; oznacza to zatem likwi-

³⁹ *Destruction of Syrian Chemical Weapons*, Executive Council, OPCW, 27 września 2013 r., https://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=16747.

⁴⁰ Resolution 2118 (2013), Adopted by the Security Council at its 7038th meeting, on 27 September 2013, United Nations, S/RES/2118 (2013), [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)).

⁴¹ Por. M. Radziejowska, „Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2118 a prawne ramy interwencji w Syrii”, *Biuletyn PISM*, nr 105 (1081), 10 października 2013 r., <http://www.pism.pl/biuletyn>.

⁴² O procedurach przewozu i niszczenia syryjskiej broni oraz państwach w tym uczestniczących zob. Frequently Asked Questions, OPCW–UN Joint Mission, <http://opcw.unmissions.org/Default.aspx?tabid=6667&language=en-UN>.

⁴³ Pierwszy termin nie został dotrzymany. Syria rozpoczęła proces przekazywania materiałów chemicznych do wywozu za granicę 7 stycznia 2014 r. W operacji biorą udział USA i Rosja oraz wiele innych państw. Szerzej: D. Horner, „Removal of chemicals...”, op. cit.

⁴⁴ *Detailed Requirements For The Destruction Of Syrian Chemical Weapons And Syrian Chemical Weapons Production Facilities*, Executive Council, OPCW, 15 listopada 2013 r., http://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=16875.

⁴⁵ D. Kimball, *Syria Chemical Weapons Elimination Plan and the Next Steps*, Arms Control Association, <http://www.armscontrol.org/events/Syria-Chemical-Weapons-Elimination-Plan-and-the-next-steps>.

⁴⁶ *Demilitarisation, Latest Facts and Figures*, <https://www.opcw.org/our-work/demilitarisation/>.

⁴⁷ Od wejścia w życie konwencji (kwiecień 1997 r.) do końca 2013 r. OPCW przeprowadziła łącznie ponad 5300 inspekcji w 86 państwach.

dację ponad 57% ich ilości. W procesie tym uczestniczą nadal USA, Rosja, Libia⁴⁸, Irak, a od końca 2013 r. Syria.

REŻIMY NPT I CTBT

Chociaż reżim NPT wprawdzie pozostawał w 2013 r. najbardziej powszechnym spośród narzędzi służących kontroli zbrojeń, to nadal cztery państwa posiadające potencjały nuklearne – Indie, Pakistan, Izrael i Korea Północna (wystąpiła zeń w 2003 r.) – nie były nim objęte.

Podobnie jak w poprzednich latach największym „problemem” dla funkcjonowania NPT pozostawał Iran, od samego początku jego obowiązywania (1970 r.) podejrzewany o realizację programu nuklearnego nie tylko dla celów pokojowych (na co NPT zezwala), lecz także wojskowych, co jest niezgodne z układem.

Podstawowym forum negocjacyjnym w tej sprawie pozostawała grupa P5+1 (stali członkowie Rady Bezpieczeństwa i RFN oraz Iran)⁴⁹, która w 2013 r. przeprowadziła cztery rundy oficjalnych rozmów na szczeblu politycznym – nie przyniosły one jednak żadnych formalnych uzgodnień: pierwsza i druga w Ałma Acie, trzecia i czwarta w Genewie: 15–16 października oraz 7–9 listopada. Jesienne negocjacje były bardziej owocne⁵⁰, co wiązano między innymi ze zmianą na stanowisku prezydenta po wyborach w Iranie przeprowadzonych w czerwcu tego roku – wrogiemu wobec Zachodu Mahmuda Ahmadineżada zastąpił bardziej pragmatyczny Hasan Ruhani⁵¹.

Dopiero piąta runda rozmów w Genewie w dniach 20–24 listopada zakończyła się sukcesem. 24 listopada państwa G5 (USA, Rosja, Chiny, Wielka Brytania, Francja) i Niemcy podpisały z Iranem „Wspólny plan działania”⁵², który jest porozumieniem tymczasowym obowiązującym przez sześć miesięcy, poczynając od 20 stycznia 2014 roku, a który za zgodą stron może zostać przedłużony. Ma ono być „wstępem” do osiągnięcia „całościowego rozwiązania” (*comprehensive solution*) o trwałym charakterze, najpóźniej w ciągu roku od przyjęcia obecnego dokumentu, które będzie gwarantowało utrzymanie wyłącznie pokojowego charakteru programu nuklearnego Iranu w ramach reżimu NPT i we współpracy z MAEA w zamian za stopniowe znoszenie sankcji wobec tego kraju – nałożonych przez ONZ, UE i po-

⁴⁸ Do końca 2013 r. Libia zniszczyła całą najbardziej niebezpieczną broń (kategoria 1); broń kategorii 2 ma zostać zniszczona do końca 2016 r.

⁴⁹ Niekiedy stosuje się formułę E3 + 3 i Iran.

⁵⁰ Analiza przedstawianych propozycji – zob. *History of Official Proposals on the Iranian Nuclear Issue*, Updated: January 2014, Arms Control Association, http://www.armscontrol.org/factsheets/Iran_Nuclear_Proposals.

⁵¹ 27 września 2013 r. prezydent Obama przeprowadził z prezydentem Ruhanim rozmowę telefoniczną, będącą pierwszym bezpośrednim kontaktem przywódców obu państw od czasu rewolucji w Iranie w 1979 r.

⁵² *Joint Plan of Action, Geneva, 24 November 2013*, https://www.armscontrol.org/files/Iran_P5_1_Nuclear_Deal_131123.pdf. Dokument posługuje się formułą *E3+3 and Iran*. K. Davenport, „Iran, P5+1 sign nuclear agreement”, *Arms Control Today*, grudzień 2013, https://www.armscontrol.org/act/2013_12/Iran-P5-1-Sign-Nuclear-Agreement; V. Gilinsky, H. Sokolski, „The Iran interim agreement: An international precedent for nuclear rules”, *Bulletin of the Atomic Scientists* z 6 grudnia 2013 r., <http://thebulletin.org/iran-interim-agreement-international-precedent-nuclear-rules>.

szczególne państwa, w tym USA. Nadzór nad realizacją przyjętego porozumienia ma sprawować wspólna komisja obu stron współpracująca z MAEA.

Na podstawie wspólnego planu Iran zobowiązał się „dobrowolnie” między innymi do⁵³: wstrzymania procesu wzbogacania uranu powyżej 5%, zmniejszenia posiadanego zapasu uranu wzbogaconego do 20%, zaprzestania większych prac nad budową reaktora w Araku oraz ograniczenia prac w ośrodkach wzbogacania uranu w Natanz i Fordow, nietworzenia nowych ośrodków wzbogacania uranu, wzmocnienia współpracy z MAEA w sferze monitoringu⁵⁴. Z kolei Grupa P5+1 zgodziła się „dobrowolnie” na zawieszenie niektórych sankcji nałożonych na Iran przez ONZ i UE (eksport produktów petrochemicznych oraz złota i biżuterii) oraz USA (przemysł samochodowy), a także na wstrzymanie się z nakładaniem nowych sankcji⁵⁵.

Przyjęte porozumienie jest najważniejszym w 2013 r. wydarzeniem dla funkcjonowania reżimu NPT. Powinno go „uszczelnąć”, a dzięki temu wzmocnić⁵⁶. Jednak realizacja przyjętych uzgodnień nie będzie łatwa. Pierwsze trudności pojawiły się już w momencie rozpoczęcia tego procesu⁵⁷.

W 2013 r. nadal nie obowiązywał układ o całkowitym zakazie prób jądrowych (CTBT), podpisany siedemnaście lat wcześniej (24 września 1996 r.)⁵⁸. Liczba jego sygnatariuszy jednak wzrosła do 161; ratyfikowały go trzy państwa: Brunei (10 stycznia), Czad (8 lutego) i Irak (26 września). Niestety, w 2013 r. nie zwiększyła się liczba państw z tzw. listy 44 (art. XIV CTBT i Aneks 2), których związanie się układem jest niezbędnym i koniecznym warunkiem jego wejścia w życie. Pozostało zatem na niej osiem państw: USA, ChRL, Izrael, Egipt i Iran (które układ podpisały) oraz Indie, Pakistan, i Korea Północna (które go nie podpisały). Z wyjątkiem Egiptu i Iranu reszta posiada arsenały jądrowe. USA, pomimo deklaracji berlińskiej prezydenta Obamy złożonej w czerwcu, nie dokonały znaczących kroków w procesie ratyfikacyjnym.

⁵³ *Fact Sheet: First Step Understandings Regarding the Islamic Republic of Iran's Nuclear Program*, The White House Office of the Press Secretary, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/11/23/fact-sheet-first-step-understandings-regarding-islamic-republic-iran-s-n>.

⁵⁴ Pod koniec 2013 r. Iran posiadał wedle własnej deklaracji 17 ośrodków jądrowych i 9 miejsc poza tymi ośrodkami, gdzie jest wykorzystywana energia jądrowa. Zob. *Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolution In the Islamic Republic of Iran*, Board of Governors, IAEA, GOV/2013/56, 14 listopada 2013 r., <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2013/gov2013-56.pdf>.

⁵⁵ *New Sanctions Now Would Torpedo Iran Nuclear Negotiations*, Arms Control Association, 13 stycznia 2014 r., <http://www.armscontrol.org/issuebriefs/New-Sanctions-Now-Would-Torpedo-Iran-Nuclear-Negotiations>; *Congress Should Not Sabotage Iran Nuclear Deal with Additional Sanctions*, Arms Control Association, 8 stycznia 2014 r., <https://www.armscontrol.org/issuebriefs/Congress-Should-Not-Sabotage-Iran-Nuclear-Deal-with-Additional-Sanctions>.

⁵⁶ Zob. np.: Bulletin Staff, „Action plan: Keeping Iran from the bomb”, *Bulletin of the Atomic Scientists* z 25 listopada 2013 r., <http://thebulletin.org/action-plan-keeping-iran-bomb>.

⁵⁷ *Assessing the First-Phase Deal to Guard Against a Nuclear-Armed Iran*, Arms Control Association, 15 grudnia 2013 r., <https://www.armscontrol.org/issuebriefs/Assessing-the-First-Phase-Deal-to-Guard-Against-a-Nuclear-Armed-Iran>; *Implementation of the Joint Plan of Action At A Glance*, Updated: February 2014, <http://www.armscontrol.org/Implementation-of-the-Joint-Plan-of-Action-At-A-Glance>.

⁵⁸ Dane za: <http://www.ctbto.org/>.

Pod nadzorem Komisji Przygotowawczej CTBT nadal rozbudowywany był Międzynarodowy System Monitoringu. Jego elementy są rozmieszczone w ponad 80 państwach (Polska nie jest nim objęta) na wszystkich kontynentach. Pod koniec 2013 r. ze wszystkich 337 przewidzianych docelowo do użytku jednostek monitorujących przestrzegania układu 278 miało status operacyjny, 18 było poddanych próbom technicznym, 20 znajdowało się w budowie, a 21 będzie konstruowanych w następnych latach.

Korea Północna jest jedynym państwem atomowym, które przeprowadzało wybuchy jądrowe po podpisaniu CTBT. Po raz trzeci uczyniła to 12 lutego 2013 r., pomimo nowych sankcji nałożonych na to państwo przez Radę Bezpieczeństwa w dniu 22 stycznia 2013 r.⁵⁹ za przeprowadzenie 12 grudnia 2012 r. eksperymentu umieszczenia na orbicie okołoziemskiej pierwszego satelity wyniesionego w kosmos przez wieloczołową raketę dalekiego zasięgu. Trzecia koreańska próba jądrowa została zarejestrowana przez 96 stacji Międzynarodowego Systemu Monitoringu CTBT⁶⁰. Specjaliści uznali ją za bardziej zaawansowaną pod względem technicznym niż poprzednie⁶¹. I tym razem Rada Bezpieczeństwa 7 marca 2013 r. ogłosiła nowe sankcje wobec tego państwa⁶². Dla istniejących reżimów nieproliferacyjnych, w tym przede wszystkim dla CTBT, był to swoisty cios w plecy. Bezradności społeczności międzynarodowej Korea przeciwstawiła swoją arogancję i niekwestionowaną determinację oraz pogardę dla przyjętych w tej dziedzinie reżimów międzynarodowych⁶³.

Według informacji posiadanych przez MAEA we wrześniu 2013 r. Korea wznowiła prace reaktora w Jongbjon produkującego pluton na potrzeby budowy głowic jądrowych, chociaż jeszcze w kwietniu zapewniała, że tego nie uczyni⁶⁴, a pod koniec roku nasiliły się spekulacje o przygotowaniach do przeprowadzenia czwartego testu z bronią jądrową⁶⁵.

⁵⁹ Resolution 2087 (2013), Adopted by the Security Council at its 6904th meeting, on 22 January 2013, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2087%282013%2.

⁶⁰ *Update on CTBTO Findings Related to the Announced Nuclear Test by North Korea, Vienna, 15 February 2013*, <http://www.ctbto.org/press-centre/highlights/2013/update-on-ctbto-findings-related-to-the-announced-nuclear-test-by-north-korea/>.

⁶¹ S.N. Kile, *12 Feb. 2013: Testing times in North Korea*, SIPRI, <http://www.sipri.org/media/expert-comments/12-feb.-2013-testing-times-in-north-korea>.

⁶² Resolution 2094 (2013), Adopted by the Security Council at its 6932nd meeting, on 7 March 2013, United Nations S/RES/2094 (2013), [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2094\(2013\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2094(2013)).

⁶³ S.N. Kile, „North Korea’s nuclear programme”, w: *SIPRI Yearbook 2013*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 345–348.

⁶⁴ K. Davenport, „IAEA: N. Korean reactor likely restarted”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2014, http://www.armscontrol.org/act/2014_01-02/IAEA-North-Korean-Reactor-Likely-Restarted.

⁶⁵ „Is North Korea preparing for another nuclear test?”, *Voice of America*, 23 października 2013 r., <http://www.voanews.com/content/nkorea-building-new-tunnels-at-nuclear-test-site-us-group/1775828.html>.

TRAKTAT O HANDLU BRONIĄ

W 2013 r. społeczność międzynarodowa, po prawie dwudziestu latach wysiłków⁶⁶, „wzbogaciła się” o nowy reżim prawnomiędzynarodowy o charakterze powszechnym. Jest nim Traktat o handlu bronią (*Arms Trade Treaty* – ATT).

Inicjatywa jego zawarcia sformułowana została po raz pierwszy w październiku 1995 r. przez grupę laureatów Pokojowej Nagrody Nobla, pod przewodnictwem byłego prezydenta Kostaryki Oscara Ariasa Sáncheza. W maju 1997 r. pomysłodawcy przedstawili ją oficjalnie w postaci „Kodeksu postępowania w dziedzinie handlu bronią”⁶⁷ stanowiącego podstawę przyszłego traktatu. W latach 2006–2008 inicjatywa była przedmiotem badań grup ekspertów rządowych powołanych przez sekretarza generalnego ONZ na zlecenie Zgromadzenia Ogólnego. W grudniu 2009 r. Zgromadzenie Ogólne przyjęło mandat konferencji mającej na celu opracowanie projektu traktatu⁶⁸. Konferencja obradująca w dniach 2–27 lipca 2012 r. w Nowym Jorku zakończyła się fiaskiem⁶⁹. Mandat kolejnej konferencji Zgromadzenie Ogólne przyjęło w grudniu 2012 r. Na jego podstawie w dniach 18–28 marca 2013 r. odbyła się druga konferencja, zakończona sukcesem – uzgodnieniem 28 marca ostatecznego projektu traktatu, który został przekazany Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ celem zatwierdzenia⁷⁰. Nastąpiło to 2 kwietnia (154 państwa – za, 3 – przeciw, 23 – wstrzymały się od głosu)⁷¹. 3 czerwca traktat został wyłożony do podpisu w siedzibie ONZ w Nowym Jorku. Podpisało go dotąd (luty 2014 r.) 116 państw, w tym 11 ratyfikowało. Traktat zawarty został na czas nieokreślony i wejdzie w życie 90 dni po złożeniu sekretarzowi generalnemu ONZ – jego depozytariuszowi – 50. dokumentu ratyfikacyjnego⁷².

Składający się z 28 artykułów traktat ustanawia wspólne standardy regulowania międzynarodowego handlu bronią konwencjonalną oraz uczynienia go bardziej przejrzystym i ma na celu eliminowanie nielegalnego handlu w tym zakresie oraz zapobieganie temu procederowi (art. 1). Ma on zastosowanie do ośmiu następujących kategorii broni konwencjonalnej (art. 2): czołgi bojowe, opancerzone pojazdy bojowe, systemy artylerii dużego kalibru, samoloty bojowe, helikoptery bojowe, okręty, rakiety i wyrzutnie do raket, broń strzelecka i lekka, oraz amunicji, części i kompo-

⁶⁶ Szerzej: P. Holtom, M. Bromley, „Arms trade treaty negotiations”, w: *SIPRI Yearbook 2013*, op. cit., s. 423–431.

⁶⁷ *Nobel Peace Laureates' International Code Of Conduct On Arms Transfers*, maj 1997, http://www.wagingpeace.org/articles/1997/05/00_nobel-code-conduct.html.

⁶⁸ Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the First Committee (A/64/391)], 64/48. The arms trade treaty, 2 grudnia 2009 r., A/RES/64/48, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede051211unres_/sede051211unres_en.pdf.

⁶⁹ P. Holtom, M. Bromley, op. cit., s. 424–426.

⁷⁰ D.G. Kimball, „Arms Trade Treaty moves to UN Assembly”, *Arms Control Today*, maj 2013, https://www.armscontrol.org/act/2013_04/Arms-Trade-Treaty-Moves-to-UN-Assembly.

⁷¹ J. Abramson, „Special Report: UN General Assembly adopts Arms Trade Treaty in overwhelming vote”, *Arms Control Today*, maj 2013, http://www.armscontrol.org/act/2013_05/Special-Report-UN-General-Assembly-Adopts-Arms-Trade-Treaty-In-Overwhelming-Vote.

⁷² Pełny tekst: *Arms Trade Treaty, Final United Nations Conference on the Arms Trade Treaty, New York, 18–28 March 2013*, <https://www.armscontrol.org/node/5831>.

mentów do tych rodzajów broni. „Handel” dla celów układu oznacza działalność międzynarodową obejmującą eksport, import, tranzyt, przeładunek oraz pośrednictwo.

Traktat zobowiązuje państwa sygnatariuszy do przyjęcia krajowych przepisów i procedur odnoszących się do handlu, prowadzenia jego rejestru (art. 12), ustanowienia krajowego systemu kontroli oraz informowania o transakcjach w tym zakresie (raz w roku) Sekretariatu (a za jego pośrednictwem wszystkich innych państw sygnatariuszy) – powołanego na mocy układu organu (art. 18) do nadzorowania jego skutecznego wdrażania w życie. Okresowe oceny realizacji ATT dokonywane będą przez konferencje państw stron (art. 17), z których pierwsza zwołana zostanie przez Sekretariat nie później niż w ciągu roku od jego wejścia w życie.

Traktat zakazuje państwom sygnatariuszom (art. 6) transferu broni konwencjonalnej do państw objętych embargiem nałożonym przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Transferu broni nie można też dokonywać, jeśli państwo „posiada wiedzę”, że broń ta może być wykorzystana do popełnienia ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości lub w poważny sposób przyczyni się do naruszenia konwencji genewskich z 1949 r. (działania przeciwko ludności cywilnej i obiektom cywilnym). Przed dokonaniem transferu broni każde państwo „powinno ocenić”, czy nie przyczyni się on do zagrożenia pokoju i bezpieczeństwa, naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, ułatwienia aktów terroryzmu lub międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Gdyby takie niebezpieczeństwa istniały, transfer nie powinien się odbyć.

Do wejścia w życie traktatu droga jest daleka, ale nawet jeśli do niego dojdzie, praktyczne znaczenie tego reżimu może być niewielkie. Wśród jedenastu państw, które traktat już ratyfikowały, oprócz Norwegii, Meksyku i Nigerii pozostałe nie liczą się w międzynarodowym handlu bronią konwencjonalną. Marginalizacja reżimu ATT może być wynikiem przede wszystkim tego, że jest on kontestowany przez czołowych „uczniów” handlu bronią w świecie i wiele państw, w których toczą się wojny domowe. Wprawdzie USA, największy eksporter broni konwencjonalnej w świecie (w latach 2008–2012 – 30% eksportu światowego⁷³), traktat podpisały⁷⁴, ale spotyka się on ze znacznym oporem w Senacie i w szerokich kręgach społecznych. Rozpowszechniane są obawy, dementowane przez administrację, że realizacja traktatu doprowadzi do ograniczenia amerykańskich swobód w zakresie posiadania broni przez obywateli⁷⁵. Jego ratyfikacja przez USA będzie więc z pewnością procesem trudnym i długotrwałym⁷⁶. Od głosowania w Zgromadzeniu Ogólnym nad przyjęciem traktatu wstrzymały się między innymi Rosja (drugi eksporter w świecie – 26%), Chiny (piąty eksporter – 5% i drugi importer – 6%), Indie (pierwszy importer w świecie – 12%), Arabia Saudyjska (dziesiąty importer w świecie – 3%), Białoruś,

⁷³ Dane za: P. Holtom, „International arms transfers”, w: *SIPRI Yearbook 2013*, op. cit., s. 241–282.

⁷⁴ Uczyniły to 25 września 2013 r. T.Z. Collina, „U.S. signs Arms Trade Treaty”, *Arms Control Today*, październik 2013, https://www.armscontrol.org/act/2013_10/US-Signs-Arms-Trade-Treatyhttps://; Polska podpisała traktat 1 lipca 2013 r.

⁷⁵ J. Morley, „Arms Trade Treaty prompts sharp debate”, *Arms Control Today*, grudzień 2013, http://www.armscontrol.org/act/2013_12/Arms-Trade-Treaty-Prompts-Sharp-Debate.

⁷⁶ Warto zauważyć, że w czerwcowym przemówieniu berlińskim wygłoszonym zaledwie kilkanaście dni po wyłożeniu do podpisu ATT prezydent Obama nie wspominał o nim ani słowem.

Boliwia, Kuba, Egipt, Myanmar, Indonezja, Sri Lanka i inne z grupy 23 państw. Przeciwno jego przyjęciu zaś głosowały: Iran, Korea Północna i Syria. W niektórych z wymienionych wyżej państw toczą się od lat wojny domowe (np. Syria, Sudan).

Traktat o handlu bronią nie jest porozumieniem rozbrojeniowym. Należy go raczej sytuować w sferze kontroli zbrojeń oraz środków budowy zaufania i bezpieczeństwa. Nie będzie on miał bezpośredniego wpływu na wielkość i główne kierunki międzynarodowego handlu bronią konwencjonalną, ale pod warunkiem rzetelnego przestrzegania zawartych w nim zakazów może się przyczynić do ograniczenia nielegalnego obrotu taką bronią i łagodzenia napięć na obszarach, na których toczą się konflikty i wojny. Ma uczynić handel bronią konwencjonalną procesem bardziej przejrzystym i kontrolowanym. W dzisiejszym świecie to tylko tyle, ale i aż tyle.

Oceniając kondycję świata w 2013 r. postrzeganą przez pryzmat funkcjonowania reżimów kontroli zbrojeń i rozbrojenia, możemy stwierdzić, że nie stał się on ani wyraźnie bezpieczniejszy, ani mniej bezpieczny niż poprzedzający go 2012 r. Ocenę tę (odnoszącą się także do innych problemów globalnych, np. zmian klimatycznych) podziela również prestiżowy i opiniotwórczy „branżowy” periodyk *Bulletin of the Atomic Scientists*, który w styczniu 2014 r. podjął decyzję o pozostawieniu na tym samym miejscu co na początku ubiegłego roku wskazówek słynnego, ale zarazem symbolicznego „zegara Sądu Ostatecznego” (*Doomsday Clock*) – na godzinie 23.55⁷⁷.

TREATIES ON ARMS CONTROL AND DISARMAMENT. A NOBEL PEACE PRIZE FOR OPCW

The article analyzes the evolution of the arms control and disarmament treaties which, in the author's opinion, had the greatest prominence in 2013: the New START (in its third year of realization); the CCW and the problem with Syria's chemical arsenal elimination; the Nobel Peace Prize for OPCW; the NPT, CTBT and P 5 + 1 accord with Iran (Joint Plan of Action); as well as the Arms Trade Treaty signed on 3 June 2013 in New York.

⁷⁷ *Five minutes is too close*, <http://thebulletin.org/five-minutes-too-close>.